

Biografier om dyr:

Ideologiske perspektiver på dyr og forholdet mellom dyr og mennesker i to biografier om sjimpansen Julius

Biographies about Animals:

Ideological Perspectives in two Biographies about the Chimpanzee Julius

Inger-Kristin Larsen Vie

Førsteamanuensis, Fakultet for lærerutdanning og pedagogikk, Høgskolen i Innlandet

ingerkristin.vie@inn.no

Sammendrag

I denne artikkelen ser jeg nærmere på hva som karakteriserer dyrebiografier, ved å nærlese *Julius* (1983) av Trygve B. Klingsheim og Alfred Fidjestøl's biografi *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius* (2019). Nærlesingene viser hvordan dyrebiografiene formidler ideologiske perspektiver på forholdet mellom mennesker og andre dyr, og hvordan de aktualiserer spørsmål om hvorvidt det er mulig å forstå et dyrs adferd. Studien tar utgangspunkt i teori tilknyttet sakprosa for barn og unge (Sanders, 2018) og barne- og ungdomsbiografier (Goga, 2013b; 2015; 2018), ideologi i barnelitteraturen (Stephens, 1992; McCallum & Stephens, 2011) og *animal studies* (Björck, 2013; Berger, 1980).

Nøkkelord

biografi, dyrebiografier, sakprosa, ideologi, animal studies

Abstract

The aim of this article is to examine animal biographies, by studying *Julius* (1983) by Trygve B. Klingsheim and Alfred Fidjestøl's biography *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius* (2019). A close reading of the two biographies reveals a certain ideology about the relationship between animals and humans. Furthermore, animal biographies brings to life discussions about whether it is possible to understand the behaviour of animals. The study is based on theory aimed at non-fiction for children and adolescents (Sanders, 2018) and children's biographies (Goga, 2013b; 2015; 2018), as well as theory on ideology in children's literature (Stephens, 1992; McCallum & Stephens, 2011) and animal studies (Björck, 2013, Berger, 1980).

Keywords

biography, animal biographies, non-fiction, ideology, animal studies

Barne- og ungdomsbiografier handler ofte om kjente oppdagere, kunstnere og oppfinnere (Goga, 2015), og inngår i en lengre sakprosatradisjon (Vie, 2020, s. 38). Det er imidlertid utgitt få biografier om dyr, selv om dyr har en sentral plass i sakprosaen

(Skyggebjerg, 2011). Dette henger kanskje sammen med spørsmålet om det er mulig å skrive en biografi om et dyr. I denne artikkelen utforsker jeg hva det er som karakteriserer dyrebiografier for barn og unge ved å studere hvordan informasjonen om Julius i

to dyrebiografier formidles til barneleseren, og hvilke oppfatninger om forholdet mellom dyr og mennesker som kommer til uttrykk. De to nærlesningene vil i neste omgang fungere som utgangspunkt for en diskusjon om hvorvidt det er mulig å forstå et levd dyreliv, og hvilken funksjon nyere dyrebiografier for barn og unge kan ha.

I norsk sammenheng er det utgitt fire biografier om sjimpansen Julius.¹ Han har vært en kjent skikkelse i norsk offentlighet siden 1980-tallet, noe som skyldes bred mediedekning av hans oppvekst blant mennesker, og etter hvert hans rolle som hovedattraksjonen i Dyreparken i Kristiansand. Den første biografien om den kjente sjimpansen blir utgitt i 1983 av forlaget Cappelen. Forfatteren av *Julius*, Trygve Klingsheim, er journalist, og dette er hans eneste barnebok. Fotografiene er tatt av journalist og fotograf Arild Jacobsen, som følger Julius tett de første fire årene av hans liv. I 1996 kommer det ut en ny biografi, *Julius. En omvendt jungelbok*, skrevet av presten og forfatteren Eyvind Skeie i samarbeid med direktøren for Dyreparken i Kristiansand, Edvard Moseid. Denne har også fotografier av Arild Jacobsen. Biografien er utgitt på Dyreparkens eget forlag. I den tredje biografien er livet til Julius gjengitt i tegninger og tekst av barnebokforfatter Jenny Lindahl og illustratør Camilla Kuhn (2016). Den heter *Julius – et apeliv*, og er produsert i samarbeid med Dyreparken i Kristiansand. Alfred Fidjestøls biografi *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius* fra 2019 er den fjerde barne- og ungdomsbiografien om den kjente sjimpansen. Den ble publisert av Samlaget i forbindelse med Julius' 40-årsdag. Fidjestøl er journalist, filosof og biograf, og gav i 2017 ut voksenbiografien *Nesten menneske. Biografien om Julius*. Fidjestøls barnebiografi er den eneste biografien om Julius som ikke synes å ha sitt utspring i et samarbeid med Dyrehagen i Kristiansand.

I denne artikkelen blir den eldste og den yngste biografien om Julius gjenstand for nærlesing. Valget skyldes at de tar utgangspunkt i mye av det samme kildematerialet,

mens de ideologiske forestillingene om et dyreliv og forholdet mellom dyr og menneske som ligger til grunn, er ulike.

Biografier om dyr

En motivasjon for å studere de to Julius-biografiene er dyrs betydelige nærvær i barne- og ungdomslitteraturen. Både eldre og nyere skjønnlitteratur for unge lesere inneholder fortellinger om antropomorfe dyreskikkelser, og det finnes mange studier av disse (for eksempel Blount, 1977; Mitts-Smith, 2010; Mjør, 1997, 2019; Lassén-Seger, 2008, 2009; Jacques, 2015; Westin, 2015; Birkeland, 2016; Skaret, 2018). At man skriver barnelitteratur om dyr, kan skyldes barns fascinasjon for dyr samt en etablert forestilling om at barnet er «(...) nearer to Nature than the adult» (Cosslett, 2002, s. 476). Denne forestillingen forklares gjerne med at barn er mer intuitive enn voksne, med en manglende selvbeherskelse som gir barnet dyrekarakter (Goga, 2013, s. 10). Dermed anses historier om dyr og annen natur mer passende for barneleseren. En annen forklaring kan være at barn lettere gjør seg eksistensielle erfaringer gjennom dyrefortellinger, fordi disse gjør det mulig å erfare med en viss distanse (Goga, 2013b, s. 10). Et slikt perspektiv kan imidlertid redusere dyreskikkelsene i barnelitteraturen til primært å ha en slik funksjon, uten at man ser nærmere på dyrenes egenskaper og beskrivelser av forholdet mellom dyr og mennesker.

Menneskeapen er blant de dyrene som ofte er representert i eldre og nyere barnelitteratur. *Jungelboken* (1894) av Rudyard Kipling, *The Last Battle* (1965) av C. S. Lewis, bøkene om Curious George (1941–1966) av Hans Augusto og Margaret Rey, og Jakob Wegelius' prisvinnende romaner om gorillaen Sally Jones (2008, 2014) er eksempler på kjente eldre og nyere barnelitterære tekster der apekatten er fremtredende. Vi finner dessuten flere dyreeventyr og dyrefabler om apekatten, der dyrets antatte egenskaper trer sterkt frem. Interessen for apekatten kan skyldes dens slektskap med mennesket gjennom dens anatomi og «(...) udadvendte nys-

gjerrige intelligens» (Jørgensen, 1984, s. 113). Men måten den fremstilles på, varierer. Studier viser at apekatten i skjønnlitteraturen enten er skildret som slem, grotesk eller dum, eller som et fredelig og harmonisk dyr med mange menneskelige egenskaper (Björck, 2013). Samtidig eksisterer det ifølge Amelie Björck en tendens til en vending vekk fra «(...) apförakt til vänskapligt umgänge» (s. 3) i barnelitteraturen, noe som kan ses i sammenheng med en økt bevissthet om likhetene og ulikhetene mellom aper og mennesker, og en større interesse for apens egenart. At det er utgitt fire biografier om Julius, bekrefter denne interessen.

En annen motivasjon har sitt utspring i et behov for å utforske hva slags informasjon nyere dyrebiografier kan bidra med, og hva som skiller disse fra andre barne- og ungdomsbiografier. Sakprosalitteratur om dyr kan spores tilbake til *Orbis sensualium pictus* (1658) av Johann Amos Comenius, og er ellers godt representert blant nyere barnelitteratur (for eksempel Borge, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 og 2020 og Hurum, 2011). Det er dessuten skrevet flere biografilignende tekster for barn og unge² og dyreselvbiografier³, og det er noen eksempler på studier som utforsker dyrebiografier og deres funksjoner (for eksempel Goga, 2013b; Krebber & Roscher, 2018; Skabelund, 2018). En biografi for barn og unge kan forstås som ei gjenfortelling om et individs liv og virke i en gitt historisk periode (Vie, 2020, s. 12). Vanligvis følges den biograferte over et lengre tidsrom, som oftest fra fødsel til død, og biografen baserer seg på et kildemateriale av et visst omfang. Sakpregede fremstillinger kombineres med kortere anekdoter⁴, som gjerne har et karakteriserende eller illustrerende poeng. Biografilignende tekster om dyr har flere av biografens karakteristiske sjangertrekk. Leseren følger et dyr som representerer sin art over et lengre tidsrom, og teksten meddeler kunnskap om arten gjennom sakpregede fremstillinger og anekdotiske beskrivelser, men de dveler i mindre grad ved dyrets individuelle egenskaper. Til gjengjeld får dyret

en stemme og dets individuelle egenskaper en sentral plass i dyreselvbiografier, noe som først og fremst må sies å være et uttrykk for menneskers antakelser om dyrs tanker og følelser (Goga, 2017, s. 81).

Ifølge André Krebber og Mieke Roscher (2018) formidler en dyrebiografi kunnskap om en art. Men den skal også inneholde informasjon om dyrets individuelle egenskaper, uten at det er mulig å nå helt frem til dyrets tankesett eller indre følelsesliv: «As such, animal biographies remain external to the cognitive experience of the animals' worlds and their relation to it» (s. 2). Dyrets individuelle egenskaper kommer blant annet til uttrykk gjennom visuelle fremstillinger samt anekdoter og beskrivelser som ofte handler om ulike møter mellom dyr og mennesker, eller observerbare hendelser som forteller noe om dyrets egenart. Men de anekdotiske og visuelle fremstillingene kan på samme tid bidra til mer innsikt i dyrerasens adferd og levemåte. På samme måte som dyreselvbiografien og i andre biografilignende tekster om dyr, representerer dyrebiografien menneskets antakelser om et dyrs individuelle egenskaper, og må forstås som antroposentriske gjenfortellinger om dyr. Både biografilignende tekster, biografier og selvbiografier om dyr vil være tuftet på noen ideologiske forestillinger om dyr og forholdet mellom dyr og mennesker. Det gjenspeiles i de to Julius-biografiene som i det følgende blir gjenstand for nærlesing.

Julius

Julius (Klingsheim, 1983) starter med en forholdsvis nøktern beskrivelse av hvordan Julius blir avvist av mora Sanne kort tid etter fødselen, for så å bli boende hos dyrehagens lege og direktør og deres familier. Fotografier og verbaltekst gir en kronologisk beskrivelse av sjimpansens tre første leveår hos de to familiene. Den avslutter med at Julius er tilbake blant de andre sjimpansene i dyrehagen.

Biografiens paratekster signaliserer dens ideologiske ståsted. Julius troner alene på for-

sida, iført en t-trøye fra Kristiansand dyrepark, noe som umiddelbart kommuniserer noen forbindelseslinjer mellom dyreparken og fremstillingen. Med høyre hånd holder han seg fast i ei grein på et bjørketre. Bjørketreet markerer at han er plassert i omgivelser som ikke er naturlige for ham. Tittelen er gjengitt i den karakteristiske røde fonten som brukes i markedsføringa av Julius. Tittelen vil kunne appellere til en potensiell barneleser som gjenkjenner denne fonten, og den signaliserer at barn er målgruppa.⁵ Motivet for å utgi biografien blir altså antydning ikke bare på dens forside, men også i den avsluttende hilsenen til leseren: «Og her tar vi farvel med Julius. Men kommer du til Kristiansand, kan du møte ham – sjimpansen som vokste opp blant mennesker og som ble tatt opp blant sine egne igjen» (s. 31). Leseren ønskes velkommen til parken, men man får inntrykk av at hensikten med biografien er å få leseren til å reise til Dyreparken i Kristiansand. Dette er ett av flere eksempler på at *Julius* tidvis avsløres som et kommersielt produkt, som skal bidra til økt markedsføring av dyreparken og dens store attraksjon.

Sentralt i biografien er forholdet mellom Julius og hans menneskefamilier. Ikonoteksten gir inntrykk av et tett og harmonisk forhold mellom sjimpanse og mennesker, der Julius anses som et fullverdig familiemedlem: «Men nå var også Julius blitt en baby i en menneskefamilie, en ny bror for guttene Carl Christian som var 12 år og Øystein på 10 år» (s. 15). Ikledd babyklær og bleie (s. 7, 9, 13, 14, 16, 17) fremstår Julius mer som et menneskebarn enn et dyr. Han får raskt rollen som kjæledyr – et dyr som først og fremst skaper hygge og dermed ikke utgjør noen fare for sine omgivelser. Man kan spørre seg om en slik fremstilling gir leseren et troverdig bilde av en sjimpanse. Et kjæledyr er ifølge Gilles Deleuze og Félix Guattari (1987, s. 240) ikke lenger et dyr, men et vesen formet av mennesker, som bekrefter menneskers selvilde, og som for dyret innebærer flere begrensninger. Kjæledyr oppfattes også som et resultat av menneskers

ønske om å dominere over naturen, og et asymmetrisk forhold mellom dyr og mennesker. Julius sidestilles med menneskebarna og har ingen mulighet til å flykte. Leseren blir gjennom portrettene minnet om hans begrensede muligheter til å leve som andre sjimpanser. Hans lukkede munn på flere av portrettene (s. 20, 26, 27, 32, 38) signaliserer at Julius er sosialisert inn i et menneskesamfunn, fratatt eget språk. Den harmoniske fremstillingen av sjimpansens liv blant mennesker blir derfor problematisk.

Også gjennom biografens anekdoter oppleves Julius først og fremst som et kjæledyr. Joe Sutliff Sanders (2018, s. 78) diskuterer hvordan fremstillinger av den biograferte har innflytelse på leserens posisjonering. Hvis vedkommende blir beskrevet kun i positive ordelag, er det en fare for at leseren forholder seg mindre kritisk til en slik fremstilling. Gjennom anekdotiske skildringer oppleves Julius som leken, tillitsfull, utforskende og kjærlig. Bare ved noen få anledninger beskrives han som utfordrende. Men selv disse situasjonene er formulert med en humoristisk undertone: «Han lekte og lo og ble rasende sinna når det var ting han ikke fikk lov til. Han var full av spillopper og forlangte alltid oppmerksomhet og masse ømhet og varme» (s. 18). Anekdotene gir inntrykk av at forholdet mellom sjimpansens og menneskene stort sett er harmonisk, og selv om det etter hvert antydes at det er vanskelig å få Julius inkludert blant sjimpansene i dyreparken, er det få diskusjoner som handler om årsakene til disse problemene.

Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius

Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius (Fidjestøl, 2019) handler om Julius' første leveår hos de to familiene, frem til han er en voksen sjimpanse som er tilbake i dyreparken. Størstedelen av boka beskriver hans tilpasningsutfordringer både blant menneskene og blant sjimpansene i dyrehagen, og menneskenes forsøk på å hjelpe ham tilbake til sjimpanseflokk.

Biografiens peritekster understreker både en nærhet og en avstand mellom sjimpansen og menneskene. Forsida dekkes av et fotografi av et barn og Julius liggende i en seng. Barnet har øynene lukket og holder den ene armen rundt Julius, som for å beskytte ham, mens Julius stirrer ut i lufta. Delene av fotografiet er uskarpt, noe som gir det et mykt uttrykk og antyder harmoni mellom dyr og menneske. Samtidig signaliserer similen «som ein bror» i tittelen en avstand. Julius er ikke en ordentlig bror, men han har mange av de samme kvalitetene. Forsiden kommuniserer den ideologiske holdninga som gjennomsyrrer biografien, nemlig at det er både likheter og ulikheter mellom mennesker og sjimpanser, og at man derfor ikke kan forstå en sjimpanse helt og holdent. Dette perspektivet kommer også til uttrykk i forordet: «Mange av dei tinga vi menneske kan, og det vi føler, kan vi finne att hos sjimpansane. Sjølv sagt er det óg store forskjellar, og eg veit ikkje om vi eigentleg kan forstå ein sjimpanse som Julius» (s. 7). Videre forespeiles leseren at veien tilbake til et liv blant de andre sjimpansene i Dyreparken er utfordrende (for eksempel s. 6, 17 og 35), og dette ses i sammenheng med hans opphold hos menneskene. Mens Klingsheims biografi understreker likhetene mellom Julius og menneskene han omgås, er det et sentralt poeng i Fidjestøls biografi at Julius er et dyr som ikke fullt ut kan temmes, selv om han har flere likhetstrekk med mennesker: «Endå så søt og tam og god han var, vil alle sjimpansar på eit tidspunkt i livet, uansett kor glade dei måtte vere i dei menneska dei kjenner, gå fra å vere trygge og snille til å bli farlege» (s. 17).

Biografien kommuniserer på den ene siden at forholdet mellom Julius og menneskene er godt og harmonisk, mens det på den andre siden er komplisert og asymmetrisk. Inntrykket av harmoni kommer til uttrykk gjennom biografiens bildekomposisjon, som skaper assosiasjoner til fotoalbum. Ifølge Maria Nikolajeva og Carole Scott (2001, s. 62) har innramminger i bildebøker innflytelse på hvordan leseren blir invi-

tert inn i teksten. Bildene varierer i størrelse og omfang, og synes å ha en tilsynelatende tilfeldig plassering.⁶ Undertekstene til bildene gir inntrykk av å være klistret på sidene, som om de var teipbiter. Et fotoalbum bringer frem fortidige minner og gjør dem nære. Nærhet karakteriserer også forholdet mellom mennesker og dyr på flere av disse fotografiene. Grensene mellom mennesker og dyr synes nærmest å opphøre, og gir inntrykk av at Julius er et like fullverdig familiemedlem som menneskene på bildene (s. 23, 25, 27). På denne måten understreker biografien at det *er* mange likheter mellom sjimpanser og mennesker, noe som også verbalteksten poengterer: «Mange av dei tinga vi menneske kan, og det vi føler, kan vi finne att hos sjimpansane» (2019, s. 7). Dette fellesskapet kommer også til uttrykk i siste avsnitt: «Vi menneske er nok ikkje det einaste dyret som kan bli glad i dei vi har vore i lag med, som kan sakne folk og drøyme oss tilbake» (s. 86). Mennesket blir altså tidvis sett på som et dyr på linje med andre dyr, og ikke som et vesen som står i et hierarkisk forhold til dyret.

Samtidig understrekes Julius' dyriske sider og forskjellene mellom dyr og mennesker. Flere av fotografiene viser Julius bak et gitter (s. 34, 61, 63, 68), ofte med munnen åpen (s. 61, 65, 67), som om han hyler til sitt publikum. Enkelte av fotografiene fanger situasjoner der Julius forsøker å rømme fra Dyrehagen (s. 50, 56–57). Burene rammer inn Julius og får ham til å virke utemmet og farlig, men de minner også leseren på at han er frarøvet sin frihet. I forlengelsen av dette kan leseren få inntrykk av at livet blant de andre sjimpansene er mer farlig for Julius enn det å bo sammen med menneskene. Å leve sammen med mennesker påvirker Julius' evne til å bli en del av sjimpansene i dyrehagen, og understreker hans posisjon som nesten-menneske, nesten-dyr: «Han var forvirra nok frå før når det gjaldt kvar han eigentleg høyrde til, om han var sjimpanse eller menneske. Å bli tatt ut frå sjimpanseanlegget og få vere med menneske nesten kvar

dag om sommaren gjorde det neppe enklare for han» (s. 44). Retoriske spørsmål («Kva kan Julius ha tenkt på mens han sat slik og stira menneskesøstera si inn i auga? Forstod han at han eigentleg ikkje var som ho? At han var eit dyr og høyrde heime mellom andre dyr? Kan ein sjimpanse lure på slike ting?» (s. 23)) inviterer barneleseren til å reflektere over forskjellene mellom dyr og mennesker, men signaliserer også undring. For kan man egentlig forstå et dyr? Denne uvissheten forsterkes gjennom bruken av såkalte «hedges» (Sanders, 2018), altså små ord og uttrykk (for eksempel «kanskje», «muligens», «Vi kan anta at»). De understreker at biografien ikke sitter med de endelige svarene om Julius, og at leseren dermed bør innnta en kritisk holdning til den informasjonen som blir formidlet (s. 51).⁷

Som i *Julius* finner vi i denne biografien anekdotiske beskrivelser om hverdagshendelser, men ikke alle disse er like muntre. De uheldige situasjonene som beskrives, skyldes i flere sammenhenger sjimpanseens uforutsigbare natur, sett fra et menneskeperspektiv, som når sjimpanse Dennis angriper Edvard Moseid og Julius i dyreparken og biter av Moseids finger (2019, s. 25–30). Andre anekdoter understreker dessuten hvor krevende det er å ha en sjimpanseunge i huset, hvordan familiene i begynnelsen må skjule for omverdenen at Julius bor hos dem (s. 18–19), og at han kan være en uregjerlig lekekamerat (s. 20–21). Anekdotene får frem de utfordrende sidene ved å ha et vilt dyr i fangenskap, samtidig som leseren får større innsikt i en sjimpanse adferd gjennom noen oppklarende beskrivelser. Det gjelder for eksempel beretningene om Julius' mor og hennes avvísning av Julius (s. 9–11). I *Julius* får man inntrykk av at hun går lei av babyen sin. I *Som ein bror. Historia om sjimpanse Julius* får leseren en forklaring på denne avvísinga. Fidjestøl beskriver hvordan kommende sjimpansemødre i sitt rette habitat blir opplært av andre mødre til hvordan de skal ta seg av babyen sin, og at mora til Julius ikke har fått denne opplæringa i dyreparken, fordi

det er få sjimpanser der. Beskrivelsene minner leseren om at selv om dyrehagen viser frem ekte dyr til publikum, er hele situasjonen menneskeskapt. Inngjerdingene er for publikum « (...) like theatre props: for the animal they constitute the bare minimum of an environment in which they can physically exist» (Berger, s. 25). Biografien får frem hvordan menneskelig inngripen i dyrenes adferd forstyrrer deres naturlige levemåte.

Dyrebiografiens funksjon

Sentralt i *Julius* er relasjonene mellom ham og menneskene, men leseren får mindre innsikt i hva det er som karakteriserer sjimpanse som dyr. I stedet fremstår Julius som et kjæledyr med menneskelignende egenskaper, og en viktig markedsføringsvare for Dyreparken i Kristiansand. Fortelleren synes tidvis å ha innsikt i sjimpanseens indre liv, noe som understreker at han blir studert fra et menneskeperspektiv. Jo mer lik Julius er menneskene, desto mer interessant oppleves han, fra et antroposentrisk ståsted. At det å være et kjæledyr vil bety visse begrensninger, som avgrenset plass og isolasjon fra andre dyr (Berger, 1980, s. 14), blir ikke tematisert. Det blir heller ikke hvorvidt det er mulig å få en større forståelse for dyrs liv. Biografien representerer det Sanders (2018) omtaler som sømløs sakprosa, altså tekster som skjuler de mellomrommene i teksten der biografien kunne ha uttrykt en manglende kjennskap til eller forståelse for det hen skriver om. Når leseren ikke får adgang til disse mellomrommene, blir det vanskeligere å være en aktiv og reflektert leser. Fremstillingen av Julius og hans relasjon til omgivelsene oppleves dermed som endimensjonal.

Biografen av *Julius* unnlater å rette oppmerksomheten mot etiske og moralske problemstillinger som gjelder dyr i fangenskap og inngripen i deres naturlige habitat. Dette må ses i sammenheng med tidspunktet for når denne biografien ble publisert, og ikke minst det tette samarbeidet mellom biografien og Dyreparken i Kristiansand. Førte år

etter utgivelsen har vi mer kunnskap og en større bevissthet om at ville dyr i fangenskap kan være etisk og moralsk problematisk. Disse problemstillingene blir til en viss grad tematisert i *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius*, som kommuniserer en indirekte kritikk av at den populære sjimpansen på den ene siden skal være kjendis med menneskelignende egenskaper og leve blant mennesker, mens han på den andre siden skal tilhøre dyrehagens sjimpansmiljø. Dermed berører Fidjestøls biografi menneskeapens dilemma: «Monkeys are neither part of the jungle nor part of the human world; they occupy a border zone of indefinite animality that separates them from all other species, including humans since they may well be recognizable as human «cousins», (...), but they are also categorically non-human» (Robles, 2016, s. 169). Biografien illustrerer hvordan menneskers behandling bidrar til å frarøve ham det dyriske som gjør ham i stand til å leve blant de andre sjimpansene fordi han er så lik menneskene. Den får leseren til å reflektere over spørsmål som gjelder maktforhold mellom dyr og mennesker, om det er slik at mennesker alltid er de beste til å ta vare på dyr, og hva som er konsekvensen av dyr i fangenskap. Det avsluttende kapittelet i *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius* der fortelleren setter et større fokus på sjimpansenes truede situasjon *utenfor* dyrehagen

minner leseren på at biografien ikke bare handler om livet til Julius, men også hans artsfrender og andre dyrearter som er utrydningstruet. Dette er et eksempel på hvordan dyrebiografier kan belyse ulike problemstillinger og etiske dilemmaer som gjelder forholdet mellom dyr og mennesker.

Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius gir en beskrivelse av hvordan et levd dyreliv fortoner seg over en viss periode fra et antroposentrisk perspektiv. Den er altså et godt eksempel på at dyrebiografier for barn og unge først og fremst representerer menneskets antakelser om et enkelt dyrs egenskaper. Nyere dyrebiografier aktualiserer spørsmål om hvorvidt det er mulig å gi leseren den hele og fulle sannheten om dyr, og presenterer leseren for biografens refleksjoner om dyrenes liv og atferd samt domestisering av dyr, uten at noen endelige konklusjoner kommer til uttrykk. I neste omgang utfordres den unge leseren til å reflektere over sitt eget syn på naturen og forholdet mellom mennesker og andre dyr. Ved hjelp av et variert utvalg bilder som viser dyret i ulike situasjoner og sinnsstemninger, en forteller som stiller seg undrende til menneskets evne til å forstå dyr fullt ut, og som oppfordrer leseren til å reflektere over dyrs posisjon, blir dyrebiografien et viktig bidrag til sakprosalitteratur som tematiserer dyrs verdi og posisjon, og forholdet mellom dyr og mennesker.

Noter

- 1 I nordisk sammenheng er det utgitt flere biografilignende barnelitterære tekster om sjimpanser. I Sverige har Louise Tillberg skrevet og illustrert flere biografier om Julius' bror, Ola (1990, 1992a, 1992b, 1993, 2017), og i Danmark representerer Karen Højgaards biografi *Flint, Miff og Trunte og alle de andre – chimpanseerne i Zoo* (2010) et bidrag. Boka blir omtalt som en dagbok om sjimpanser og deres liv i en zoologisk have i Frederiksberg fra 1988 til 1992.
- 2 Eksempler på slike bøker er *Ida* (2011) av Jørn Hurum, Torstein Helleve og Esther van Hulsen og *Møt fjellreven* (2013) av Nina E. Eide, Terje Borg og Camilla Næss.
- 3 For eksempel Anna Sewells *Black Beauty* fra 1877.
- 4 En anekdote forstås i denne sammenhengen som en konsentrert, narrativ fremstilling, som oftest med en tredelt struktur, og er et karakteristisk trekk ved biografier for barn og unge (Vie, 2020).
- 5 Den samme fonten er gjengitt på forsiden av Jenny Lindahls biografi fra 2006, på biografien *Julius. En omvendt jungelbok* av Eyvind Skeie (1996) og i den svenske biografien om Ola fra 2017.

- 6 Variasjonen i bildeutvalget kan naturlig nok skyldes at Fidjestøl har et større kildemateriale, men at han gjennom kombinasjonen av Jacobsens fotografier og enkelte pressefotografier ønsker å få frem perspektiver om dyr i fangenskap.
- 7 Mens det i *Julius* kun er tre eksempler på at fortelleren markerer at hen ikke har godt nok kjennskap til sjimpansens adferd og tankesett, er det i *Som ein bror. Historia om sjimpansen Julius* 20 eksempler på formuleringer som signaliserer nettopp denne usikkerheten.

Litteraturliste

- Berger, J. (1980). *About looking*. New York: Pantheon Books.
- Birkeland, T. (2016). Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jürg Müller og Jörg Steiners bildebok *Kaninliv* (1978). *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 7(1). <https://doi-org.ezproxy.inn.no/10.3402/blft.v7.33705>
- Björck, A. (2013). Primater emellan. En läsning av Henry Drummonds berättelse «Apan som ingen kunne döda». *Barnboken*, 5(14), <https://www.barnboken.net/index.php/clr/article/view/105>
- Borge, S. (2014). *Brunlangøre*. Oslo: Gyldendal.
- Borge, S. (2015). *Kongeøyenstikker*. Oslo: Gyldendal.
- Borge, S. (2016). *Steinhumle*. Oslo: Gyldendal.
- Borge, S. (2017). *Ravn: corvus crokax*. Oslo: Gyldendal
- Borge, S. (2019). *Salamander*. Oslo: Gyldendal.
- Borge, S. (2020). *Ekorn*. Oslo: Gyldendal.
- Blount, A. (1974). *Animal land – the creatures of children's fiction*. London: Hunchinson.
- Cosslett, T. (2002). «History from below»: time-slip narratives and national identity. I *Lion and the Unicorn*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Fidjestøl, A. (2017). *Nesten menneske: biografien om Julius*. Oslo: Samlaget.
- Goga, N. (2013a). *Gå til mauren: om maur og danning i barnelitteraturen*. Kristiansand: Portal.
- Goga, N. (2013b). Barns verdi. Om Per Sivles dyrebiografier. *Illustreret Tidende for Børn. Barn*, (3), 9–23.
- Goga, N. (2015). Biografier. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur – ei innføring*. Oslo: Akademisk Damm forlag.
- Goga, N. (2017). Økokritikk. *Bøygen*, (3), 74–85.
- Goga, N. (2018). *Ecocritical perspectives on children's texts and cultures: Nordic dialogues*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Hurum, J. (2011). *Ida*. Oslo: Cappelen Damm.
- Højgaard, K. (2010). *Flint, Miff og Trunte og alle de andre – chimpanserne i Zoo*. Århus: Siesta.
- Jørgensen, B. (1984). *Zoo*. København: Rhodos.
- Klingsheim, T. B. & Jakobsen, A. (1986). *Julius*. Belgia: Cappelen Damm.
- Krebber, A. & Roscher, M. (2018). Introduction: Biographies, Animals and Individuality. I A. Krebber & M. Roscher (Red.), *Animal Biography: Re-framing animal lives* (s. 1–17). Springer International Publishing: Cham.
- Lassén-Seger, M. (2008). Bland djungelapor, jaugarer och jobbkaniner. Djuriska barn I bilderboken. I M. Andersson & E. Druker (Red.). *Barnlitteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Lassén-Seger, M. (2009). Monkey business. Or the animality of childhood? *Metamorphoses in Children's Literature and Culture*. Turku: Publications of the Finnish Institute for Children's Literature, Oy Enostone Ltd.
- Lindahl, L. & Kuhn, C. (2016). *Julius: et apeliv*. Oslo: Ena forlag.
- McCallum, R. & Stephens, J. (2011). Ideology and children's books. I R. McCallum & J. Stephens, *Handbook of research on children's and young adult literature* (s. 359–371). New York: Routledge.

- Mitts-Smith, D. (2010). *Picturing the wolf in children's literature*. New York: Routledge.
- Mjør, I. (1997). Kan tøydyr gråta?: tøydyrmytologi i den postmoderne barneboka. *Norsk litterær årbok* (s. 175–186). Oslo: Samlaget.
- Mjør, I. (2019). Frå *Apan fin* (1999) til *Hej då, lilla apa!* (2008). Bildebok og animasjonsfilm – resepsjon og medieestetikk. *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 4(1). <https://doi.org/10.3402/blft.v4i0.20467>
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2001). *How picturebooks work*. New York: Garland.
- Robles, M. O. (2016). *Literature and animal studies*. New York: Routledge.
- Sanders, J. S. (2018). *A Literature of Questions. Nonfiction for the Critical Child*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Skabelund, A. (2018). A dog's life: The challenges and possibilities of animal biography. I A. Krebber & M. Roscher (Red.), *Animal Biography. Re-framing animal lives* (s. 83–103). Springer: Cham.
- Skaret, A. (2018). Kulturelt mangfold i fantastisk barnelitteratur. Kulturmøte i dyreforteljinga *Fremmed* av Kaia, Bendik og Trond Brønne og Per Dubvig. I S. Slettan (Red.), *Fantastisk litteratur for barn og unge*. Fagbokforlaget: Oslo.
- Skeie, E. (1996). *Julius: en omvendt jungelbok*. Oslo: Orion Dyreparken i Kristiansand.
- Skyggebjerg, A. K. (2011). Er fagbøger en del av barnelitteraturen? *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 2(1), 16–25. <https://doi.org/10.3402/blft.v2i0.5836>
- Skyggebjerg, A. K. (2016). Brutalitet og sødme. Isbjørnliv i danske børnebøger. I Å. M. Ommundsen, P. T. Andersen & L. Blikrud (Red.), *Modernitet, barndom, historie* (s. 89–104). Oslo: Novus forlag.
- Stephens, J. (2018). Picturebooks and ideology. I Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge companion to picturebooks*. New York: Routledge.
- Tillberg, L. (1990). *Ola! Schimpansen Ola Norman*. Stockholm: Norstedt Förlag.
- Tillberg, L. (1992). *Ola i hallen*. Stockholm: Norstedt Förlag.
- Tillberg, L. (1992). *Ola!* Stockholm: Norstedt Förlag.
- Tillberg, L. (1992). *Ola sover middag*. Stockholm: Norstedt Förlag.
- Tillberg, L. (1993). *Ola kan själv*. Stockholm: Norstedt Förlag.
- Tillberg, L. (2017). *Ola. Vem bryr sig om en apa?* Gidlunds förlag.
- Vie, I-K. (2020). Nyere, norske biografier for barn og unge. En studie av biografisjangeren og barn og unges møter med tre biografier (Doktorgradsavhandling). Høgskolen i Innlandet, Elverum.
- Wegelius, J. (2008). *Legenden om Sally Jones*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Wegelius, J. (2014). *Mördarens apa*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Westin, B. (2015). Animala självbiografier och deras författare. I B. Hackman (Red.) & M. Wahlström, *Jag är den jag är: från bekännelser till blogger*. Lund: Ellerströms förlag.